

K osudu dolního českého Labe

Vojen Ložek

Hovoříme-li o Labi, vybaví se nám nejčastěji klidný tok uprostřed široké nivy v úrodné nížině, lemovaný lužními háji s četnými starými rameny a bujnou vegetací. To je krajinná scenérie Polabí ve středních a východních Čechách nad soutokem s Vltavou pod mělnickým zámekem. Dále po proudu se obraz řeky náhle mění, niva se zužuje, luhů a velkých ramen je málo, ploché dno údolí pokrývají převážně pole. Teprve zde však začíná to pravé „velké“ Labe — ústřední tepna české země syčená vodami z celých Čech, jejíž ráz udává především Vltava, která je na soutoku nejen podstatně delší, ale i vodnatější než tzv. Malé Labe nad soutokem. Z toho je zřejmé, že i na tak krátkém úseku svého toku, jaký patří našemu státu, mění Labe svou tvář, takže nebude na škodu stručně zmínit jeho proměny, abychom správně ocenili význam nejdolejší části, o níž bude v naší úvaze řeč. O významu dolního Labe pojednává volný cyklus příspěvků (viz Živa 2006, 6: 256; 2007, 3: 126–128).

Během své pouti Čechami mění Labe několikrát svůj charakter: jeho pramenný úsek v Krkonoších představuje typickou horskou bystřinu, která se v Podkrkonoší mezi Vrchlabím a Jaroměří mění na podhorský tok, jenž pak až po Mělník nabývá ráz nížinné řeky s širokou nivou a volnými meandry — známými polabinami. Svrchu zmíněná změna pod soutokem s Vltavou je podmíněna tím, že většinu dna stále široce rozevřeného údolí tvoří tzv. nízká terasa z písků a štěrků, které naplavilo v poslední době ledové divočící Labe spolu s Vltavou, a do níž je vložena poměrně úzká niva vzniklá v poledové době. Tento terasový stupeň, který zaplavují jen největší povodně, jako tomu bylo naposledy r. 2002, pokrývá tenká vrstva spraší, které umožňují zemědělské využití, popřípadě váté písky, obvykle osázené borovicí nebo akátem. Rozdíl oproti svěžím zeleným polabinám nad soutokem je patrný na první pohled, nehledě k tomu, že blíže k řece, zejména z pravé strany, zasahují vinorodé stráně táhnoucí se od Mělníka až k Litoměřicím. Tam pak nížina náhle končí a Labe vtéká skalnatým průlomem České brány pod Zernoseky do monumentálního údolí, v němž se vine mezi vrchy Českého středohoří, které se tyčí nad řekou až do půlkilo-

metrové výše jako Varhošť nebo Buková. Podobné údolí, zpeštěné navíc velkolepými skalními scenériemi, jako je Panenská nebo Střekovská skála, Sluneční stráň nebo Kozí hora, nemá žádná jiná velká řeka v českých zemích. Od Děčína až k hranici se pak Labe prodírá divokým kaňonem v Labských pískovcích. Někomu přijde na mysl, že třeba i Vltava má (či spíše měla) své Svatojanské proudy, což je rovněž jedinečný útvar, nicméně výškové rozdíly i samotný tok jsou tu podstatně menší a navíc spoutané přehradami, které hluboce narušily jejich *genius loci*.

Labe je jediná řeka, která proráží hradbu českých pohraničních hor tvořenou jednak mladými horninami svrchní křída — kvádrovými pískovci, na něž se váže pískovcový ekofenomén podmiňující pronikání horských prvků i do nejnižších nadmořských výšek, jednak třetihorními vulkanity Středohoří. Ty jsou ostrým protikladem k pískovcům, jak vidíme v labském údolí mezi Litoměřicemi a Děčínem s velkolepými skalními výchozy sopečných hornin. Ty vy-

Labe opouští Čechy divokým kaňonem s pískovcovými stěnami, pod nimiž se zelenají naše nejnižší položené bučiny. Foto L. Juričková

tvářejí rovněž velice pestrý reliéf, jehož členitost se však naprosto liší od pískovcových útvarů a spolu s velkými výškovými rozdíly i zákruty údolí podmiňuje mimořádně vysokou biodiverzitu tohoto údolního úseku. V něm se po proudu Labe postupně vytrácejí xerotermní prvky (jak rostliny, tak živočichové), které se soustřeďují především mezi Litoměřicemi a Ústím nad Labem, avšak téměř vyznívají v okolí Děčína. Je to velkolepý přírodní rámeček, jaký nemá už žádná z našich řek.

Dnes již jedinečný ráz si zde však zčásti zachoval i samotný vodní tok. Střekovské zdymadlo totiž představuje poslední stupeň vnitročeské soustavy zdymadel, přehrad a jezů, které podstatně omezily přirozenou dynamiku říčního ekosystému. Pod Střekovem však Labe dodnes má charakter živé řeky, i když i zde byly provedeny různé úpravy, především prohloubení a zúžení koryta jako plavební dráhy, zpevnění břehů hrázemi, odstranění ostrůvků a štěrkových výsep, nehledě k údržbě tohoto stavu. Nicméně hlavní vlastnosti živé řeky, především proudění a kolísání hladiny, zůstaly zachovány, zatímco úsek nad Střekovem včetně Malého Labe a většina toku Vltavy se v podstatě staly plavebními kanály nebo dokonce kaskádami přehradních nádrží, které s živou řekou nemají již nic společného. V rámci českých zemí a možno říci i většiny střední Evropy se tak nejdolejší Labe stalo unikátem, který se nejvíce přibližuje přirozenému ekosystému velké řeky, v tomto případě v hluboce zaklesnutém údolí, a tudíž cennou přírodní hodnotou, za níž už nemáme náhrady. Poskytuje tak dodnes životní prostředí pro řadu specializovaných druhů rostlin i živočichů (Živa 2006, 6: 256; 2007, 3: 126–128), které zde mají své poslední výskyty na našem území, a plní funkci říčního biokoridoru.

Chceme-li diskutovaný úsek Labe ocenit v rámci bilance přírodních hodnot českých zemí, je třeba vzít v úvahu stoupající ohrožení většiny cenných částí naší přírody, které podmiňují tři základní faktory:

- Jak se u nás často říká a píše, patří náš stát k územím bohatým na přírodní hodnoty. Je to sice stále ještě pravda, ale dnes již většinou jde o nečetné objekty malého rozsahu — jinými slovy potenciálně ohrožené, zejména jde-li o unikáty.

- Ohrožení přináší stupňovaný tlak na všemožné využití krajiny zástavbou i úpravami všeho druhu, které velmi často narušují nebo přímo ničí právě její nejcennější složky.

- K tomu přistupuje nebyvalý pokles znalosti přírody a jejích zákonů v širokých vrstvách obyvatelstva, který se odráží v nejrůznějších neuvážených ničivých záměrech, v jejichž pozadí nezdídka stojí i pověra, že příroda teprve nabude patřičné hodnoty, bude-li nějak upravena, a to i v případech, když takové akce nemohou přinést jakýkoli ekonomický zisk.

Tento stav se promítá i do střetů, má-li být daný úsek Labe zachován jako cenný přírodní unikát, nebo změněn na plavební kanál, dokonce bez ohledu na jeho pokračování v Německu, kde se s podobnými úpravami nepočítá. Musíme si proto klást vážnou otázku, stojí-li taková úprava vůbec za to, jinými slovy zda obětovat i tuto přírodní hodnotu značně problematickému hospodářskému záměru, který se za několik let může jevit ve zcela jiném světle, než tvrdí jeho iniciátoři v současné době.

